

נחמד למקרא

לעילוי נשמת
מר מוניר בת שרה גוהר

מצות 'והגדת לבנך' ופנינים נפלאים בענין עשר המכות | פסח כשר ושמח !

מכת דם

"אפילו מה שהיה בקיתון נעשה דם. ואפילו מה שהיה המצרי רוקק מתוך פיו נעשה דם" (תנחומא ישן, וארא יד).

"כיצד לקו המצרים בזה שהדם היה בעצים ובאבנים, לפי שהיה הדם מבצבץ ויורד מן העצים ומן האבנים, וכשהיתה אשה לשה את עיסתה לתנור, היה הדם מבצבץ מן העצים וממכה את האור, ומתים ברעב. וכשהיה פרעה נכנס לפלטין שלו, רואה הדם מבצבץ מעצי הבנין, ונפשו מטרפת עליו. ואפילו עבודה זרה שלהם מעצים ואבנים, היו מבצבצים דם" (מדרש הגדול ז, כא).

"יש אומרים, אף בימסאות [מרחצאות] ובתי כסאות שלהם לקו בדם, וכשהיה אחד מהם הולך ויושב על גבי המטה או על גבי האבן או על גבי סלע, היו מפסידים את בגדיהם בדם, וכן הוא אומר ויהי הדם בכל ארץ מצרים" (שמות רבה ט, יא).

"אמר רבי ברכיה, מאי דכתיב ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם, משל לעבד שהיה לוקה לפני רבו, מה שהיה לוקה על מעיו היה הופך על עצמו ולוקה על גופו, כך היה היאור מהפך עצמו, כדי שלא תשלוט בו המכה, ולא היה מועיל שכולו נהפך לדם" (שמות רבה, שם).

מכת צפרדע

"צפרדע אחת היתה, שרקה להם והם באו" (סנהדרין סז:). "שרקה להם, ושמעו קולה כל הצפרדעים שבעולם והם באו" (רש"י שם).

"מהו לשון צפרדע, ציפור שהיה בנילוס בעל דע [דעת], ושרק להם [לצפרדעים] והם באו ונקראו על שם הציפור בעל דע - צפרדע" (לקח טוב).

"ועלו ובאו בביתך, אמר רבי יהודה בר שלום, המעולות שבהם יהיו בביתך" וכו' (שמות רבה י, ג).

"כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומסקת את התנור, באין הצפרדעים ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק, ויורדין לתוך התנור ומצננין אותו ונדבקות בפת, שנאמר ובתנורך ובמשארותך" (שמות רבה, שם).

"אמרו עליו על פרעה הרשע, שנתעטר בבגדי מלכות וישב על כסאו, וכל גדולי מלכות לפניו, ובאותה שעה נזדמנו להם צפרדעים וכו', היה הצפרדע קורא ממעי פרעה, ועונין לו חבריו ממעי אכלוסיו וגדוליו, וצפרדע אומר לחברו, אימתי נצא מכאן, ועונין הצפרדעים זה את זה, עד שיבוא בן עמרם ויתפלל עלינו" (מדרש הגדול).

"בשעה שהיו מוזגין את הכוס, [היה] מתמלא מן הצפרדעים, שנאמר ובכה ובעמך" (מדרש הגדול).

"אמר רבי אחא, ובכה ודאי, שהיה שותה מים וטיפה אחת יורדת על לבו, ונעשה צפרדע ונבקעת שם" (שמות רבה י, ד).

נאמר בתורה (שמות יג, ח) "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

ויש להעיר, מדוע נאמר "והגדת לבנך", הלא לשון הגדה היא לשון קשה, כמו שנאמר (שמות יט, ג) "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל", ופרש"י (שם) "עונשין ודקדוקין פירש לזכרים, דברים הקשין כגידין" (מכילתא, שבת פז).

ונראה, דהנה רש"י לעיל מיניה (יג, ה) כתב, "והכתוב מלמדך, שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב" (שבת פז). וכן בסידור רש"י (סי' שצב) [הו"ד במוסף רש"י (שם)], "והגדת לבנך, דרוש לו באגדה ופרסם לו הנס". הרי שמצות "והגדת לבנך", הוא שיספר לבנו ענין יציאת מצרים "בדברי אגדה", בדברים המושכין את הלב.

וכדאיאתא בחגיגה (יד). "וכל משען מים" (ישעיה ג, א), אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים באגדה. וכן איתא ב"לקוט שמעוני" (שמות פי"ח, אות רעא), אמר רבי יצחק, בראשונה שהיתה הפרוטה מצויה היה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד, עכשיו שאין הפרוטה מצויה, וביותר שאנו חולים מן המלכות, אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא דבר אגדה. עי' עוד בסוטה (מ) ובשבת (פז).

❦

וזהו שנאמר (שמות י, ב) "ולמען תספר באזני בן ובן בנך את אשר התעללתי במצרים" וגו'.

דהנה יש לדקדק, מדוע הדגיש הכתוב "באזני". [דבכל מקום שמוזכר "באזני", מדובר בדברים שנאמרו בנוכחותם של כמה אנשים, ובא לומר שאנשים רבים אכן שמעו את הדברים, כגון "וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם" וכו' (בראשית כ, ח), וכגון "ויען עפרן החתי את אברהם באזני בני חת" (שם כג, י) - "ביאורים לפירוש רש"י" (בראשית עמ' 303), עיי"ש].

ונראה דבא הכתוב לומר, דחיוב סיפור יציאת מצרים לבן או לנכד, צריך להיעשות באופן שיכנס להם לאוזניים, שיהיה להם ערב לשמוע, כדרך שכתב רש"י עה"פ (בראשית מד, יח) "ויגש אליו יהודה וכו' ידבר נא עבדך דבר באזני אדני", "יכנסו דברי באזניך" [עי' עוד בלשון רש"י (שמות ז, ב) "ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה"], אף כאן "באזני", היינו שיכנסו הדברים באוזניהם. וכגון בדברי אגדה כמש"כ לעיל.

❦

וזהו שנאמר (שמות י, ב) "את אשר התעללתי במצרים", ופרש"י (שם) "התעללתי, שחקתי". וכע"ז כתב הרמב"ן (שם), "כי אני מצחק בו, שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו, כטעם יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו". והיינו שיספר לבניו, איך שעשה הקב"ה שחוק ולעג מפרעה ומכל מצרים.

על כן, נביא כאן מדרשי חז"ל נפלאים בענין עשר המכות, איך שהראה הקב"ה כוחו וגבורתו במצרים.

"בתחילה היו הברקים מבריקים, והרעמים מרעמים, והארץ רועדת, שנאמר קול רעמך בגלגל האירו ברקים וכו'. והחצצות [אבני ברד] נופלות, שנאמר אף חצצריך יתהלכו. ואין שם מטר אלא ברד, שנאמר נתן גשמיהם ברד" (מדרש הגדול ט, כג).

"היתה אבן הברד נבקעת והאש יוצא מתוכה ושורף, שנאמר ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד, והיתה גחלת האש נבקעת והברד יוצא מתוכה ומכה, שנאמר ותהלך אש ארצה וימטר ה' ברד" (מדרש הגדול, שם).

"כל אדם ובהמה שהיה מוצא, נבהל מקולן ולא היה יכול לברוח, שנאמר ויסגר לברד בעירם, כשהתחיל הברד לירד, היה המצרי מבריא את צאנו לבית, והברד נעשה למולו כמין כותל, והמצרי שוחטו ונותנו על כתפו להוליכו לבית לאכלו, והיה העוף בא ונוטלו ממנו" וכו' (מדרש הגדול ט, כה).

"רבי יוחנן אומר, שלושה טפחים התחתונות ברד, ושלושה טפחים העליונות אש, יושב מצרי נכוה בברד, עומד נכוה באש" (מדרש אגדה).

מכת ארבה

"היה הארבה אוכל ואינו נאכל, היה נופל על פני המצרי ואוכלו ומנקר את עיניו" (לקח טוב).

"כל אילן שהיה [הארבה] קוצץ, לא היה מעלה חליפין שנאמר וכו', אין לי אלא שהיו קוצצין את הזרעים ואת האילנות בלבד, מניין אף לבושיהן ותכשיטיהן וכל מיני חמדתם, תלמוד לומר וכו', ולא עוד אלא היו מסתמין את המעיינות וכו', ולא עוד אלא שהחשיכו את המאורות, שנאמר ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ" (מדרש הגדול י, טו).

"נאמר כאן ארבה שבע פעמים, כנגד שבעה מינין שהביא עליהם, ארבה, סלעם, חרגול, חגב, גזם, ילק, חסיל" (מדרש הגדול).

"עם הצפרדעים ועם הארבה היו נחשים, והיו ממייתים בהם, על כן אמר ויסר מעלי רק את המות הזה" (בעל הטורים י, יז).

מכת חושך

"כמה היה אותו חשך, רבותינו אמרו, עבה כדינר היה, שנאמר וימש חשך, שהיה בו ממש" (שמות רבה יד, א).

"אפילו היו מכניסין כל נרות וכל אבוקות שבעולם, לא היו מאירות להן" (מדרש הגדול).

בשעה ששימשה מכת חושך, שימשו עמה גם מכות כינים ושחין (ילקוט ראובני בשם מדרש פליאה).

בזמן מכת חושך, הראה הקב"ה למצרים מראות מבעיתים (חתם סופר, שמות י, כב).

מכת בכורות

"מי שמת בכורו, היה עושה דיוקנו דליש או של טיט או של עץ, ואם הוא עשיר עושה של כסף וזהב, ואותה הלילה היו מתמסמסין, ושל עץ מרקיבין מחמת מדת הדין" (מדרש אגדה).

"אף המעוברות שהיו ראויות לילד, הפילו, ומתו האמהות, והמשחית יצא וחיבל כל מה שמצא" (שמות רבה יז, ה).

במכת בכורות הרקיבו הגופות של המצרים שמתו, והיה במצרים סירחון ומגיפה, כתוצאה מכך מתו מצרים רבים שלא היו בכורים (בית הלוי).

"אין לי שהיה כנים אלא בעפר, מניין אף בשדותיהן ובתבואותיהן היו כנים, שנאמר (תהלים קה, לא) כנים בכל גבולם, אף על עפר שהיה טוח בבתיהן נעשה כנים, שנאמר כל עפר הארץ היה כנים" (משנת רבי אליעזר, פי"ט).

"והיו נעשים בבשרם כמחטים, שנאמר ותהי הכנה באדם ובבהמה, באותה שעה בטלה עבודה מאבותינו" (מדרש הגדול ח, יג).

"ארבעה עשר מיני כנים הביא הקב"ה על המצריים, ואלו הן, ירקונין, ירקובות" וכו'. (אליהו רבה, ז).

מכת ערוב

יש מקום לומר, שבמכת ערוב חוץ מהחיות רעות שבאו מבחוץ להרוג בהם, גם החיות "מחמד" שהיו להם בבתים נהפכו לחיות רעות והרגו בהם, וזהו שנאמר (שמות ח, יז) "ומלאו בתי מצרים את הערב", והיינו דמתוך הבתים עצמם הגיע הערוב. ולפ"ז א"ש, הא דכפל קרא (שם) שוב "את הערב", דהיה זה עוד בחינה של מכת ערוב.

"אין לי אלא חיות המשכלות היו הורגין בהן, מניין שאף חיות שאינן משכלות היו הורגין בהן, תלמוד לומר, ושן בהמות אשלח בם (דברים לב, כד). יכול יהוא נושכין ולא היו ממייתין, תלמוד לומר, עם חמת וחלי עפר, מה אלו נושכין וממייתין, אף אלו נושכין וממייתין. וכבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית, שור נושך וממית, א"כ הביא הקב"ה על ישראל, ק"ו על המצרים" (משנת רבי אליעזר, פי"ט).

"וגם האדמה אשר הם עליה, הקרקע אשר עליו הבתים ימלא נחשים וזולתם מהשוכנים במעבה האדמה, באופן שלא יהיו בטוחים גם כלילה בבית סגור" (ספורנו ח, יז).

"מאי השחתה היו עושין, היו חושפין ומפשגין האילנות, ומשחיתין יבול הארץ, ונכנסין בבתים ונוטלין התינוקות מעריסותיהן, והורגין אותם" (שכל טוב).

מכת דבר

"מה תלמוד לומר, דבר כבד מאד, שלא תאמר מהם מתות, ומהם שנחלות וניצולות, תלמוד לומר כבד מאד, שהיה מלאך המות מכביד ידו וממית את כלן מיד. מאד, יותר ממנהג העולם" (מדרש הגדול).

"ולא ימות מכל לבני ישראל דבר, אפילו בהמה שהיתה ביד מצרי, והיה לו לישראל תרעומות עליה שיש לו חלק בה, היתה ניצולת, ובכך ידעו דינן של ישראל וכו'. מהו עד אחד, אפילו בהמה חציה של ישראל וחציה של מצרי לא מתה" (שמות רבה יא, ה).

מכת שחין

"היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים, והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים מעלה בהן שחין ואבעבעות, כי היה חם שורף, ואולי היה הרוח מכניס אבק גם בבתים ואין ניצל ממנו, ונכון הוא" (רמב"ן ט, ט).

"ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה, בושו והכלמו וחפו ראשם בהיותם מלאים שחין, ולא יכלו מלט נפשם, על כן לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות, והיו בבתיהם מסוגרים" (רמב"ן שם, יא).

החרטומים לקו בשחין ולא התרפאו ממנו עד יום מותם (ילקוט שמעוני, רמז קפב).